

על הנפש ועל החשבון / אלי שביד

הוכשרתי? מה למדו אותי? הנה מוטטת את הכל. שוב אינך יכול לסובב את הזמן לאחור. אינך יכול לעשות את הדברים שעשית לפני עשר שנים, בהיותך בן שש-עשרה... דברי הוידוי הללו של משה ראויים לתשומת-לב רבה, ואף-על-פי שהסופר המצטט אותם מפי משה הבין אותם אחרת, על-פי דרכו, כביטוי ליעוד הפרולטרני שנתלה לו למשה על גבו ונעשה לו בחינת גורל מילדות, לפי שיש בו עדות חשובה להלך רוחו של משה, ושל רבים שכמותו — בפרט בשל מעמדו של משה בשעת אמירתו: אותה שעה כבר היה ברור שאביה של חוה מכין הכל בשביל הזוג הצעיר. עוד מעט יתחתנו — ואז ימצא את עצמו רתום לעול. ואולי דוקא אז, הוא נפגש שנית עם קיכלי חברו. קיכלי זה אדם הגון היה, ואדם ישר נשאר למרות שנעז זה פקיד — אלא שאסון קרהו — הוא התחתן, ונורא מכן — בן נולד לו... אין לו עוד סכויים — ידיו ורגליו אסורות. רק אחר-כך מסביר משה לעצמו שמקור חששותיו הוא השתנותה של חוה: "חווה? מה תאמר לה? היא בטוחה שלא נשתנתה, בטוחה היא שעדיין אותה חוה היא משמרת היא זכרונות הימים ההם, זכרונות שלה. שהרי באמת הלכה בדרך המלחמה. היא לא תבין אם תאמר שנשתנתה, שנעשתה אחת מן הנשים הטרוניות, שאין להן בחייהן אלא שמלות ורכיבי לוח. חוה נוהגת בדרך שכל העולם סביבה נהג. הלכו למלחמה — הלכו גם היא. חזרו כולם ממנה ושכחו למה הלכו — שכחה גם היא." — כלום אין אמת בדברים האלה? — ודאי שיש בכך אמת! הלכו למלחמה — ואחר-כך חזרו, והסתגלו לחיים, וביקשו לחיות אותם היטב — וכי למה רע הובר בעיני משה? — חוה לא נשתנתה, ולא זה היה מקור הזרות שבינה לביןנו, חוה היתה כך תמיד, שלמה עם עצמה כאן כן עתה. זה רק משה שלא הסתגל למה שהסתגלה חוה, הוא לא היה מוכשר להזר להיחם כתיקונם. נוח היה לו להיות נסיך בארץ-אגדות, אבל לא להתגולל בעפר חיי-החולין ודאגות יומ-יום. משה לא היה מוכן לסבל של חיים כתיקונם, ואולי להציג דתו ייאמר גם: אף בהנאות שבהם לא היה מוכן, בנפשו חסרה היתה אותה תכונה יקרה שבלעדיה מופקרים החיים למרירות ורגשות-קיפוח: היכולת לחיות ולהפיק מתוך החיים את רסיסי החווה והיופי הפזורים בין זוטות ממשיים של חיי יום-יום, אף כאן מסגיר המהבר את גבורו כמבלי משים, הנה באותה תקופה שאביה של חוה מכין הכול לנישואין (לכאורה) — שמחה יש בדבר, אך משה מדוכא מאוד משום-מה! — הולכים השנים לשמוע קונצרט, חוה אחוזה כולה בהנאות השמיעה, אך הצבור המאזין נלהב לביצוע. אחד ויחיד הוא משה שאינו נדבק בהתלהבות הכללית — והוא מתבונן בחברתו היפה והנהלבת

ג. עד כאן דברי המספר שנאמרו בפה מלא, וניתנה האמת להיאמר: מידה רבה של אמת יש בהם. הרי אמת נכון הדבר, שעם תום מלחמת ההשרור צפו על פני שטח החיים העליון תופעות דחוייות, שבימי המנדט נתיחדה להם קר-רוזיות מוצנעת בצדי חיינו הצבוריים. ואילו עתה קנו לעצמן שביטה בשער בת-רבים, וגם אמת נכון הוא, כא-מור, שרבים ממשוחררי מלחמת-ההשרור נדהמו מן המרחק שנתגלה בין המליצה הפתטית והמציאות במעורומיה, ונכון על אחת כמה שרבים משבי-המלחמה רואים את עצמם כפי שהמהבר רואה את גבורו, חלקם מתוך מכאוב אמת, וחלקם מתוך ההנאה להעמיד פני אבירים בני-דמות-היגיון — הם רואים עצמם כנסיכים מרומים מארץ חלוד מות אגדית, אבל עם הכרת אמת זו שמלבד עדין-מכרסמת השאלה: האם זוהי גם הסיבה להלך-הרוח הזה? ואם לאו — מהי באמת? מהי אישית-תו של משה, גבור ספורנו, שבא ללמד על רבים מבני דורו? ויוגד נא שבחו של הספר: בין-שיטיו גנוזה התשובה הנכונה גם לשאלות הללו, אלא שהמהבר — מתוך חשבון או מתוך סכות שבנפש לא טרח להצביע עליהן.

ד —

הפלמ"ח מטבע ברייתו היה מעין חממה לבני הדור הצעיר בארץ. הוא מנע מהצעיר המתגייס לשירותיו את הפגישה הבלתי-אמצעית בינו לבין החיים, והצמיד לעיניו פריזמה של אידיאליזציה מורידה. כל-כך למה? — משום שהחיים בפלמ"ח האריכו באופן מלאכותי את שנות הנערות והבהרות של המגוייס. גיל ההתבגרות הרוחנית של האדם הוא אותו גיל — שבו הוא נכנס לאחריות מלאה על חייו: כשצאגת-הקיום מוטלת עליו במישרים והוא האחראי והמחליט על כל מעשיו; הפלמ"ח דחה את שעת-ההכרעה הזאת, שמרדך הטבע היא חלה עם תום שנות-הלימודים (ובשכר-בות סוציאליים מסויימות — הרבה לפני-כן). כאן נדרשו אמנם מן האדם מאמצים רבים: כושר-סבל ונכונות להקריבה-עצמיה, אבל האגת הקיום נפרקה מעל שכמו. הצבור, התנועה נעשו סוכניו של היחיד, הם הולילו אותו בדרך-חיים שאינה מחייבת שיקול דעת אישי בכל מפנה ועל כל פרשת-דרכים, אלא הכרעה חד-פעמית, שהיתה קלה, לאמיתו של דבר — הן בשל צעיר-רותו של המתגייס והן בשל חינוכו המוקדם. משה, גבור ספורנו, כיון שהתגייס לפלמ"ח לא נזקק עוד לשאול את עצמו מהו אורח החיים שהוא חפץ בו, וכיצד הוא מתאר את חיינו האזרחיים, והמצב הזה הניח לו להיות שרוי באווירה של נערות — שמצאה חיזוק לעצמה בצותא ההדוקה של לוחמים לעת-קרב; לאמיתו של דבר, נשאר משה גבורנו — לפלמ"ח, וגם לאחר מכן, בבחינת ילד מגודל. — והתנהגותו המתפרצת, יחד עם דביקותו העיי קשת בזכרונות עברו, מתוך עיוורון בכוונה תחילה, יש בהן כדי להעיד, אבל התוצאה של בחרות מוא-רכת היתה עוד רבת-משקל ביד-תר — משה, שנתחנך באווירה של התגייסות וחוסר קביעות-בחיים היה רחוק מאד מנכונות נפשית לחיות חיים אזרחיים — היתה בו אימה סתומה, ובלתי מחוורת ביותר לו עצמו, מפניהם — מה שקרה למשה קרה גם לרבים מחבריו: הם הורגלו לחירות חסרת כל דאגת-קיום ועול של משפחה, והם פחדו מפני אבדן החירות הזאת. חנוך בריטוב מסגיר את גיבורו בוקדה זו מבלי משים: "ברגע שעומד לפני הכרעה, תוך כדי ההכרעה, באה חוה ועולה על כף המאזניים, וכך היא תמיד. לעולם לא היא חפשי להחליט על דרכו, לאחר שגילה כי אותו עולם של ילדות כבר נסתלק ואנו, אפ-שר עולה היה בידו למצוא דרך, אלא צריך לנפץ לנפץ, לנפץ" ושוב: "משה הרגיש כי אין הוא יכול לעמוד בחיים אלה. השאלה אינה של אידיאל זה או אחר, אם כך ראינו את הדברים או אחר, רת, יקח האופל את כל זה! אלא שאני, אני משה וולף, אינני יכול לחיות חיים אלה, לא הוכשרתי להם ואין לי מוצא אחר. למה

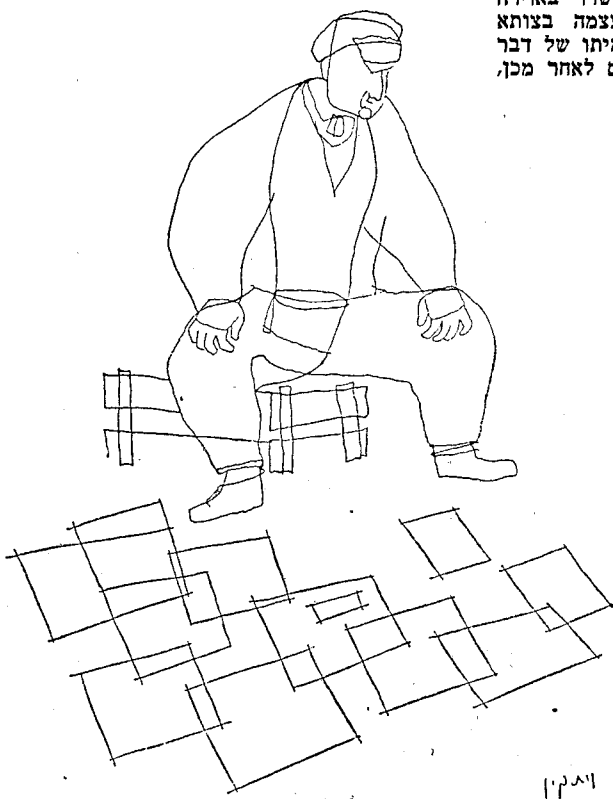
ביצירה ספרותית יכול אדם לגלות פנים רבות. הוא יכול לקרוא יצירה כדי ליהנות ממתיחות הער לילה ומיפוי בנינה ותיאוריה; הוא יכול לקרוא בה מתוך הרצון להכיר את התקופה המתוארת; יכול הוא לבקש את דעת המהבר על בעיות שגונות שהוא דן בהן — ויכול הוא לקבל אותה כעדות להלך-נפש של אנשים מסויימים מבלי שהערכתו של המהבר עצמו תתקבל על דעתו. ערכו של הספר "החשבון והנפש" הוא גדול דוקא מן הבחינה האחרונה. הערכתו להם חנוך בריטוב את גבוריו יש בה הרבה מן החשבון ומעט מן האמת — ואף-על-פי כן בספר עצמו יש הרבה נפש והרבה אמת. ברשא וראשונה יש בו תיאורם של אנשים חיים, תהיה הערכתנו להם כאשר תהיה — כאלה הם, ולא אחרים; שנית יש בו דעת האנשים האלה על עצמם — תהיה בקרתנו עליה אשר תהיה — זוהי דעתם, ולבסוף — גם קיום רבים משרטוטי פרצור פה של התקופה כולה — גבוריה, מעצביה והיותה — לא אחת ולא שתיים הם קולעים לאמת. מכאן ואילך רשאים אנו להתבונן בתמונה ולראות בה — כל אחד לפי דרכו. מה היא דמותו האמיתית של חלק זה מן הנוער הכישורלי שעבר את המלחמת-ההשרור, מה עבר עליו לאחר המלחמה, ולמה עבר עליו כל זאת דוקא כך?

ב. —

התמונה שחנוך בריטוב מנסה לצייר אותה לפי-נינו — כשהוא מנסה להשיב על השאלה, אין בה, כמובן, הרבה מן החידוש. זוהי סכימה ידועה ושגור רה כפי חוגי נוער מסויימים שהשקפת-עולמם הנוקשה הטילה עליהם את התפקיד כפוי הטובה להפיש לה מציאות שתצדיק את קיומה: נער לוחם, איש הפלמ"ח שהתחנך מן היטב האידיאלי של איי העובדת משתחרר על מצב ויוצא לחינו האזרחיים והנה בעודו פוסע פסיעותיו הראשונות מתגודד הוא כשכור מחמת חוסר-רגילות, מתגלית לפניו מציאות שמעולם לא העלה את קיומה על דעתו: יש שקר בכל אשר יפנה, שעה שהוא היה נלחם בגבורה היו אחרים עסוקים וטרודים להכין לעצמם קריירה, בין שלחני ישוב עטופי טלית, תלתי של ציונות ובין צעירים משתמטים ששמו את פעמיהם להוציא-לארץ ההשתלם בלמודיהם — הכל הכינו לעצמם עתיד, ורק גבורנו, שהוא נצר למשפחת-יעולים, נשאר חסר קיום וחסר אחיזה, וכן הוא מגלה תוך כדי גישוש קדחתני את הזיוף שפשה בכל, הוא מגלה אותו אצל חברתו אוהבתו — חוה, אצל חברו — צביקה, כמעט אצל כל חבר ריו בפלמ"ח — קל וחומר שהוא מוצא אותו בכל הישוב כולו מפקדיה ממשלה ועד לנהגי מוניות — כולם בפשע ובמעל. לאט לאט הוא נועשה, אי-פוא, מבודד מכל חבריו, זר ומוזר וחסר מקום לחיות בו כלבבו, ובמרי יאישו ובידותו מה הוא עושה? — הוא עובד את חברתו אוהבת אותו — אלא שאין בה כבר אידיאליים, והיא הפכה לנער רת סלון רגילה, ועובד את חברו שאידיאליים מעור-לם לא היו בו — הוא עובד גם את הארץ שנתרר-קנה מכל הזוגה וקם ונמלט... לפריז!

מנה מאליו — הגבור המאוכזב איננו יורד לפריז בגפו — שהרי כל הגבורים סופם יורדים לפריז ואין כאן מקרה כלל ועיקר. לאחר מלחמת השחרור נוהגים הכול לפריז (כמעט אפשר לומר: יש איי של פריז — ואפילו על חוף ימה של תל אביב ועל פסגות הריירושלים). ומתאספים בה שלל דמויות: ממלאי שליחויות לאומיות, סוחרים, ספורטאים, מטורנטים — וסתם תיירים שיצאו להתברר ששומרון החיים הישראליים. אליהם נתוספה עתה דמות חדשה: נער טרגי מאד שהא-רץ פלטה אותו מקרבה.

אכן אין אלה אלא שרטוטי הקיום הכלליים בל-בד, אך לצורך הדיון הזה חשובה מאוד גם ההס-ברה שמוסיף המהבר לצידורו בנקודת השיא של העלילה, שעה שכל הגבורים נפגשים בפריז, ברכב הצבורי הדחוס מספר לנו המהבר בארשת-פניו הרציניים אגדה נאה, וזה לערך תכונה: היה היה בן מלך יפה-תואר ויפה-רוח שהיה נוהג לרכוב מפעם לפעם על סוסו ביער ולשאוף לעולם שכולו יופי. יום אחד פגשה בו פיה טובה ומהבינה את לב הנסיך — שלחתנו אל ארץ כלבבו, שכל בניה כאחים. הנסיך איננו משתהה זמן רב, ורוכב אל הארץ ההיא, וגם מוצא אותה כדברי הפיה. הוא נלחם בכל מלחמותיה ובלבו מתרוגנת אמונה. אבל כאשר בא היום הגדול, יום הנצחון — והנה נתבדה החלום. כל גבורי המחזה מחו את האישור מעל פניהם, הרעים הנאמנים פנו איש לעברו, ורוע לב, וקנאת אדם באדם פשו בארץ הטובה. הנסיך היפה סרב להאמין תחילה — אך האמת חזקה הימנו. הוא נותר רכוב על סוסו כדון-קישוט הווה בעולם מפוכח. אפילו הקרובים שבידידיו נתגלו כבני סנורפגשה נגנים, מלומדי-חשבון...



ש. ויתקין

אילוסטרציה

משה דור

שְׁלֹשֶׁה שִׁירִים בַּחצוֹת

1.

לְהִלֵּךְ בְּרַחוּבוֹת צְוֹבִים כְּמוֹ לֵב
 שֶׁנִּבְצַר אֶשְׁפֹּלוֹ הַזֶּרֶם
 וְלִחְשֵׁב עַל גּוֹפֶךְ קֶעֶל שִׁיר מְלֻבָּב
 שִׁיִּצְנַח אֶל דְּמֵי הַפּוֹרֵם,
 וְלִדְעַת כִּי כָל הַמַּלְיִם הַפְּשׁוּטוֹת
 עָטוּ פְתָאֵם אֲדָרְתַּךְ
 נוֹגַתָּ, נוֹגַתָּ, כְּמוֹ עֲלֻטוֹת
 שֶׁשָּׁמַשׁ בָּהֶן מְזַמְרֶת.

2.

סִפְסָל, אֲרַבַּע אוֹתִיּוֹת שֶׁל אוֹר,
 וְלִילָה — חֲדָוָה מְרַבֶּצֶת,
 נִדְמָה כִּי נִשְׁקַמֵּי מִזְמֹר צְחוֹר
 אוּ מִצַּח טְהוֹר מְצַצֵּת,
 וְהָיוּ לִי הַרְבֵּה מִפְתָּחוֹת לְכֻלָּאֶךָ
 וְהַרְבֵּה פְתָרוֹנוֹת לְקִטְפֶךָ בָּךְ,
 אֲכַל חִידְתְּךָ הַחֲסֵת — נִחַל אֵשׁ
 שֶׁבִקְשָׁה הַדְּמָמָה כִּי יִטֹּף בָּהּ.

3.

אֶת מִצְפֵּי מִן הַגְּזוֹזֶרֶת
 וְכָל כְּלָב אוֹר צְנִי
 יִפְלֵל אֶל שׁוֹט הַגְּבָרִית
 וְנִשְׁיַקֵּת הַיִּצְאָנִית,
 אֲכַל אֶת תְּהֵי מִבְּטָת
 אֶל הַשְּׁקֵט הַכָּהֵל
 וְרֹאשֵׁי הַמַּת לְפִתֵּעַ
 בְּגֵלָה פִּיצַד לְמַחֵל.

הָבִי וְנִחְבֵּק פָּפִים,
 יְרַחֵם שְׁלֵי הַצָּח,
 לְכַגְלֵךְ אֶפֶל אִפִּים,
 סִכִּינְךָ אוֹתִי רַצָּח,
 וְיִהְיֶה דְּמֵי קוֹלִם
 עַל שְׁפִתֶיךָ כִּיּוֹבֵל,
 יֵאָהֲבֶךָ אֲזוֹ כָּל פּוֹחֵם
 שְׁאֵלֵי גֵרָדִים יוֹבֵל.

במבט של איבה וזלזול ששמך רועלם יש בו. — מה טעם אין הוא יכול ליהנות מן השמיר עז? מה טעם רעה בעיניו הנאתם השלמה עד שכתב-עצמם של כל המאזינים? מה פסול מצא בדבר? — גם משה — וגם מחבר הספר אינם נותנים לכך תשובה — הם גם אינם מנסים לחפש אחריה, אבל התגובה הנפשית הזאת מעידה על בעליה כמאה עדים: יש כאן שמץ קנאה, שמץ רועלם — אבל הרבה, הרבה מאד חוסר יכולת להשלים עם חיים כתיקונם, הלב עדיין נוהה אחר הרומנטיקה של הקרבה ושל סבל — שכל הנאה, אפילו הנאה אנושית, נקיה, מוסרית — יש בה בעיניה משום חטא.

כאן, איפוא, מקור המשבר: אדם שלא הוכן לחיים אזרחיים, שניתנה לו ארכה ממושכת לחלום ולפעול, ללכת באשר ישאווה רגליו — ניטל עליו להכריע הכרעה חדי-פעמית, להגדיר את מקומו בעולם, עליו לרכוש מקצוע, להקים משפחה ולהשתלב בצבור אזרחי. — והוא חייב להכריע בלי שיכיר את יכולתו ובלו שיאמין בעצמו. עדות אפיינית יש לכך שהגבור מעיד על עצמו: בכניסתו לפקידות הוא אוטם אוניו לטענות צודקת של חברו למקצוע, משום סבה זו: "הנה החר כחה שלא משום בטלנות ומשום שהוא לא יוצלח, בילה ימי בקריאת-שירים ובוכוחים ארוכים. אף הוא, לכשירצה, יכול להכנס לחבורתן של חיות הטרף."

אמת נכון: הוא נתקל בהרבה זיוף, בהרבה קטנות-מוחין, בהרבה שחיתות — אבל לא היתה זאת סיבה מספקת לברוח מן הארץ. 'אמת נכון: אביה של חוה השתיק שערויה שהתחוללה במחר לקחו משום חשש לשם רע — אבל זאת איננה סבה לשנאה כל-כך גדולה וודאי שאין זו סבה לברות מחוה שאהבה אותה, והוא — מה מזור! — אהב אותה גם-כן. לפני משה היתה פתוחה הדרך לחיות כאדם ישר, ליצור, לפעול — וגם להלחם על דעתה, אבל לכך היה דרוש גם אומץ לב וגם אמוני-בכוחותיו, שלא נמצאו בו. במשה.

— ה —

אבל מן הדברים האלה אפשר עוד ללמוד כמה קיים אופייניים על האישיות של משה ושל חב- ריו: משהו היה לקוי בעצם גישתם אל החיים: אל עצמם, אל חברתם — אל האדם בדרך כלל.

תולדת התגדלות-מוסרית של אדם ששיוה לעצמו מראית-פנים של מקריב-עצמו על המזבח — ואת השטר על ויתוריו הוא מגיש אל הצבור כולו לפרעון; אנו נלחמנו למענכם — ואתם לבצעכם פניתם; אנו נתנו הכל — ואתם חיים על הקרבן; אנו האמנו בתום-לב — ואתם שקרתם בעזות-מצח? האמנם למען משהו הלך משה למלחמה? האם לא עשה זאת מתוך הכרת חר- בה, בראש וראשונה כלפי עצמו?

מובן שאין הדברים האלה מורידים אף כמ- לוא הנימה מצדקת-התביעה לטהר את האוויה הצבורית במדינה. זכות היא למי שלחם לתבוע שאשר הושג גם במאמציו — יהיה מונהג לפי רוחו, אבל מכאן עד להתפרצותו של משה רחור קה הדרך. אדרבה — ההתפרצויות עצמן באו לכ- סות מפניו את אשר התחולל בו באמת: פחד מפני האחריות, חוסר הכנה לחיים ועם זאת תחושת עלינות מוסרית שאינה תובעת מן האדם לבדוק אחר מעשיו. מזור הוא, אבל עובדה היא מכל מקום: יש במשה מדה של בטחון-בצדקתו שאינה מתערערת אפילו בקשות שבאכזבויות. תמיד הוא מרגיש את עצמו צודק — בין אם צדיק מלא-אמונה, ובין אם צדיק נכוב. ההנהגה שמשוה אינו כשורה במעשי איננה עולה כלל על דעתו בשום רגע מרגע-חיו; אפשרות כזאת לג- ביו איננה קיימת. אבל מנין נובע הבטחון הזה בצדקתו? על כרחך אתה בא לידי מסקנה כי משהו פגום יש בעצם גישתו לבני-אדם, באמת- המידה שהוא מודד בה את עצמו ואת זולתו.

שנות המאבק תבעו מן האדם נכונות למעשים גדולים. אומץ-לב, גבורת-קרב וגעגועים סתומים לעולם שכולו תפארת; לפני התביעות הללו עמד כל אדם במבחן. באו הימים שלאחר המלחמה והעמידו לפני גבור הקרבות אמת-מידה חדשה: עכשיו נדרשה ממנו מוסריות בפכים קטנים, מוסריות של הבנה ללב הוולת ונכונות לסלוח ולותר. החיים בממשיותם אולי אינם נענים לאידאליים של נסיך מארץ החלומות — אבל הם נענים ללב דורש טוב לבני-אדם, ולפני התביעה הזאת לא עמד גבור הקרבות במבחן. חוה, חברתו של משה, אפשר שהיא טרונית, ויוצאת בבגדים מתודרים. אין היא משתבחת יותר בכמ- נטיחקי ובכובע-גרב. ניהא — אבל אין היא אדם רע! את משה היא אוהבת, היא רגישה למתחולל בלבו, דואגת לו, מנסה להקל מעליו ולעזור לו — וסולחת ומותרת אולי הרבה יותר מן המוצדק. אין זו כלל אשמתה שמשו לא ניהא לו בכך, אין זו אשמתה שיש בו מידה יתרה של קשיחות ואולי גם קורטוב גסות-רוח, והוא דוהה את כל נסיגות התקרבותה בשיידיים מעליבות. האיש השופט מן הצד, לבו, למרות הכל, עם חוה ההר לכת בדרך הכבושה ולא עם משה המהפכן והמר- דן (ותמיד שלא במקום הדרוש!) וצביקה, חברו של משה, הוא אולי בחור מפוכח — ונסיך מארץ החלומות לא היה מעולם, אבל חבר טוב ונאמן הוא למרות הכל. הוא אוהב את משה ומנסה לעזור לו, ואם גם הוא אינו מצליח — שוב אין זו אשמתו. אין זו אשמתם של חוה ושל צביקה ושל שאר כל חבריו של משה, שלמרות האידאליים הנישאים שהביא אתו מארץ הפיות האגדיות יש בו הרבה שנאה וחרבה קנאות — ומעט מאוד חבה, מעט מאוד נכונות להשתתף עם הבריות, להצטער בצערם ולשמוח בשמחתם. זו רק נפשו של משה שאין בה סבלנות למחול, זו צעקת-החם שבפיו המחרישה את אוניו מלאה זין לעדשה בנפשו וזולתו, זה חוסר כשרונו המד- הים לחייך, לחייך לו רק פעם אחת בסבר פנים יפות.

ואמנם פליאה היא שכל הקורא ספרות-עברית צעירה לא אחת יעמוד לפנייה משתומם: כמה היא חסרה את הכשרון לצחוק בלב טוב, לראות את העולם בקורטוב של-הומור. עשרה קבים טרגיות ירדו אל בין דפיה — ואפילו בקב אחד של הומור לא חננה אותה המוזה. טול את הספר, החשבון והנפש וקרא אותו מתחילתו עד סופו וראית: היש שם משהו צוחק? משה הוא טרגי תמיד וצל יגונו אינו סר מעליו לעולם. טרגי הוא בש- עותיו הרציניות — קל וחומר כשהוא פותח את פיו לצחוק: משהו רע נשמע בצחוק הזה — צחוק אחד ויחיד ברומן המשתרע על למעלה משנה בחיי אדם: משה מחזיק בידיו עתון שבא מן הארץ ומ- תוך היסטריה של שנאה הוא שם את הכתוב בו ללעג. הוא אינו מבקר — הוא חורק בשניו; הוא אינו צוחק — הוא מלא משטמה, הוא רומס עד עפר את הכל — לרבות את עצמו.

האם באמת, איפוא, כל-כך טרגיים הם חיייו של משה, עד שאינו מרשה לעצמו שיעלה על דל- שפתותיו? האמנם המציאות כל-כך שחורה והאי- נשים כל-כך רעים? האם לא היה מקום, ברוב התפרצויותיו, לחייך במקום לחולל שערויה? —

א. שביד

על הנפש ועל החשבון

(סוף מעמוד 10)

המחסור בהומור — אולי זו הסבה לצבעים השחורים שנגדשו בהפרזה כל־כך בולטת על פני תמונת המציאות שלו. ומה צופנת מאחוריה הרצינות הקדושה הזאת, הרואה חטא בכל חיוך לחולשותיהם של בני אדם? שמא קנאות ילדרי תית היא, ואולי שנאה מבוגרת? תופעה בריאה היא איננה מכל מקום.

— 7 —

רב אחד של חסידים מספר שלילה אחד ראה אכר יושב בבית־מרוח ושותה יינו בשתיקה. לבי־סוף נפתח פיו ושח לחברו כדרך שכורים: אתה אוהב אותי? — ודאי, השיב לו חברו, אני אוהב אותך מאוד. — איך אתה אומר שאתה אוהב אותי? — אמר השכור שנית — ואפילו את צערי אינך יודע! אותה שעה למדתי, אומר הרבי, שלאהוב את הבריות פירושו להבין אותם ולדעת צערם. אין כאן, כמוכח, חזון נישא של נסיכים ממלכות־אגדית. יש כאן רק מציאות כאובה ושור־חקת של אנשים חטאים וצדיקים. אמת נכון: את החטאים יש ליסר, וגם מן הצדיקים יש לתבוע, ולתבוע הרבה. אבל עם התוכחה שמא תבוא גם רוח טובה של אהבת־הבריות, אהבה לא לישות מופשטת במלכות שכולה טוב — אלא לאדם כפי שהוא על חולשותיו ועל יתרונותיו? אין בכך אמנם פתרון לכל בעיות החיים הגערמות הררים הררים. אך למרות זאת הם פותחים פתח לחיים — הם עושים אותם לאפשריים.

אם דרוש היה, על־כן, פתרון למשבר הנפשי שמשא היה נתון בתוכו, אפשר שצריך היה לחפש אותו בהתבגרות והבנת יתר של החיים, צריך היה משה להבין את עצמו ואת חבריו הבנה קצת יותר צנועה, ולהוכיח שאפשר לחיות, במלוא שעור־הקומה, כאדם ישר וכאדם יוצר גם ללא קנאות וגם ללא מרירות כה גדושה. יכול היה משה לומר לעצמו מעין הדברים שמביע אנטול פראנס מפי גבורו „בידו קוק“ לאחר משפט דרייפוס:

„ראית את עצמך כיצור נשגב בעוד שלא היו בך אלא כנות ורצון טוב — למה גבה לבך, בידר־קוק? — — — השתעשעת במחשבה כי במחיידי־תכונן צדק בארצך ובתבל כולה. אדם הגון היית, איש רוח ישר, בלי חכמה נסיונית יתרה. אולם הצִי־נא לתוך עצמך ותראה כי היתה בך מידה של ערמה זדונית, ובכנותך לא נוקית מעקבה. סברת שאתה עושה עסק מוסרי־טוב. אמרת לעצמך: הנה אנכי איש צדיק ואמיץ לב, אחת ולתמיד. להבא אוכל לשכון בנחת בחיק הכבוד הצבורי ותהלות ההסטוריונים. ועתה — שפגו אשליותיך, עתה שלמדת כי קשה לתקן מעוות ויש לשוב ולהתחיל כל יום, הנך חוזר אל כוכביך. הצדק אתך! אבל נחזור אליהם בעונה!“ (א־הפינגונים, ספר 6).

כדברים האלה יכול היה משה להשיח לנפשו — ולחזור לעמל חיים יום־יומי. אבל כאן גרמו העוונות. ואולי גם החשבון הפוליטי שגם אותו היה צריך להגיש סוף־סוף אחרי כל־כך הרבה נפש, והמחבר העלה את גבורו על דרך אחרת לגמרי. כאשר מסתיים הספור שוב עומד לפנינו הנסיך היפה, רכוב על סוסו נכון לחפש לו ארץ חלומות חדשה.

הפיה המורה לו עכשיו את הדרך נתגלתה לו בדמותו של פועל כורדי מחוסר עבודה. בסך־הכל פגש בו משה שתי־פעמים, ולכמה דקות בלבד. אבל בפעם השניה, כאשר פגש בו באוטובוס העי־רוני — הספיק משה לשמוע מפיו את בשורת־כל תרעומותיו על ממשלת־ישראל, ואת דבר גע־גועיו לימים שהיו בהם אנגלים ולחם לשובע. משה זוכר עכשיו בדחילו את הבשורה ההיא הוא הולך בנפש־חפצה „אל העם“. לעבוד אמנם כבר אין הוא יכול — כי על־כן הוא נסיך שיש בלבו חלומות גדולים. לעומת זאת הוא יכול לספר להם על עולם שכולו טוב וללמד אותם כיצד נלחמים על שלום ועל פת־לחם.

אין ספק: הכוונה היא טובה, היא אפילו נאצלת: נסיכנו הטוב — לבו כואב עם לב כל בני־האדם. אולי צריך היה, אמנם, להזהיר אותו מפני האכזבה הרובצת לפתחו, שמא גם כאן מחפה הזיוף על שאיפות־קטנוניות, על אנוכיות־צבועה ועל חוסר־הגינות. שמא גם הפעם יציץ אל מאחרי תפאורות־הקרטון וימצא את עצמו שחקן מרומה שדימה את הבמה למציאות? — אבל נראה שהפעם אין לחשוש לו ביותר. הפעם לא יקיץ הנסיך מחלומותיו, והמציאות לא תטפח על־פניו. הוא פשוט איננו רוצה בכך — כי הנה מצא את דרכו לפניו.

הדרמה הסתיימה, איפוא, תור הנפתולים כבר מאחור. האביר יושב רכוב על סוסו ועיניו נעור־צות בשמים, הוא מצא את היפה והטוב, ובהתלה־בות ילדותית־תמימה הוא מנופף אלינו בכובעו מבין חלקי המסך היורד, וטוב לו, טוב לו, טוב לו בכך — הוא שוב לא ימצא מרומה!